

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

**НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»**

ЛЕЩЕНКО Олександр Вікторович

УДК 347.73:336.711(477)

**НАЦІОНАЛЬНИЙ БАНК УКРАЇНИ ЯК СУБ'ЄКТ
ФІНАНСОВО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ГРОШОВОГО
ОБІГУ В УКРАЇНІ**

**Спеціальність 12.00.07 – адміністративне право і процес;
фінансове право; інформаційне право**

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Одеса – 2014

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Національному університеті «Одеська юридична академія» Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник доктор юридичних наук, професор
ЛАТКОВСЬКА Тамара Анатоліївна,
Національний університет
«Одеська юридична академія»,
професор кафедри адміністративного
і фінансового права

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор,
академік НАПрН України
КУЧЕРЯВЕНКО Микола Петрович,
Національний університет «Юридична академія
України імені Ярослава Мудрого»,
завідувач кафедри фінансового права;

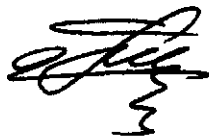
кандидат юридичних наук, доцент
БЕРНАЗЮК Ян Олександрович,
Український державний університет
фінансів та міжнародної торгівлі,
професор кафедри теорії, історії
та конституційного права

Захист відбудеться 21 березня 2014 р. о 14 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.086.01 Національного університету «Одеська юридична академія» за адресою: 65009, м. Одеса, Фонтанська дорога, 23.

З дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці Національного університету «Одеська юридична академія» за адресою: м. Одеса, вул. Піонерська, 2.

Автореферат розісланий «19» лютого 2014 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Л.Р. Біла-Тіунова

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Сучасний етап розвитку України характеризується докорінними перетвореннями в усіх сферах життєдіяльності суспільства, спрямованими на створення фундаменту ринкової економіки, заснованого на рівності усіх форм власності і принципі свободи господарської діяльності. Найважливішою складовою цієї реформи є регулювання грошового обігу, чільне місце в якому посідає Національний банк України, як особливий центральний орган державного управління та важливий суб'єкт правового регулювання грошового обігу, який відіграє важливу роль у забезпеченні стабільності фінансової системи, будучи її дієвим фундаментом.

Необхідність здійснення дослідження Національного банку України, як суб'єкта фінансово-правового регулювання грошового обігу зумовлена, насамперед, тим, що завдання забезпечення дієвості створеного за час незалежності механізму правового регулювання фінансових відносин вимагає детального аналізу шляхів та напрямів юридичного упорядкування суспільних відносин, пов'язаних з організацією та функціонуванням грошового обігу. На сучасному етапі в умовах соціально-економічної ситуації, що склалася в Україні, і необхідності вирішення насущних завдань стабілізації та забезпечення передумов неінфляційного економічного зростання особливо зростає роль організації і підтримки стійкості грошового обігу, без якої є неможливим створення усіх необхідних умов для оздоровлення економіки. Стан грошового обігу в Україні безпосереднім чином відбивається на темпах економічного зростання і забезпечує економічну стабільність. Своєчасне та ефективне проведення грошово-кредитної політики центральним банком України за допомогою відповідних засобів та методів, у поєднанні з іншими функціями Національного банку України (монополльне здійснення емісії національної валюти України та організація готівкового грошового обігу) гарантує виконання ним основної, конституційно закріпленої функції – забезпечення стабільності грошової одиниці, зумовлює необхідність дослідження повноважень Національного банку України як суб'єкта регулювання готівкового грошового обігу, безготівкового обігу та суб'єкта валютного регулювання. Актуальність обраної теми зумовлена також динамічністю чинного законодавства, яке розвивається та постійно змінюється.

Дослідженню окремих теоретичних питань правового регулювання грошового обігу присвячено ряд наукових робіт, зокрема, докторські дисертації Т.А. Латковської «Фінансово-правове регулювання організації та функціонування банківської системи в Україні та зарубіжних країнах: порівняльно-правовий аналіз» (2007); Є.О. Алісова «Проблеми правового регулювання грошового обігу в Україні» (2006); О.П. Орлюк «Правові проблеми організації та діяльності банківської системи України» (2003) і кандидатські дисертації В.Л. Кротюка «Правовий статус Національного банку України» (1999); О.А. Лукашева «Правове регулювання грошової

системи України» (2002); І.В. Ветрової «Правові основи реалізації грошово-кредитної політики Національного банку України» (2008), Р.М. Сухого «Повноваження Національного банку України по управлінню та контролю за валютним оборотом: фінансово-правовий аспект» (2012). Водночас слід зазначити, що цілий ряд питань фінансово-правового регулювання Національним банком України грошового обігу залишаються без належного як законодавчого регулювання, так і науково-теоретичного забезпечення, що й зумовлює необхідність здійснення таких досліджень.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана на кафедрі адміністративного і фінансового права Національного університету «Одеська юридична академія» відповідно до плану наукових досліджень «Система адміністративного, адміністративно-процесуального та фінансового права у контексті адміністративної реформи». Вона є складовою частиною роботи університету в рамках загальної теми «Традиції і новації у сучасній українській державності і правовому житті» (державний реєстраційний номер 0106U004970).

Мета і задачі дослідження. Мета дисертаційного дослідження полягає в тому, щоб на основі аналізу вітчизняного і зарубіжного законодавства, наукових джерел, узагальнення правозастосовної практики розкрити проблеми та розробити обґрунтовані пропозиції щодо удосконалення законодавства у сфері фінансово-правового регулювання Національним банком України грошового обігу.

Досягнення поставленої мети зумовило необхідність вирішення таких задач:

визначити стан наукових досліджень Національного банку України як суб'єкта фінансово-правового регулювання грошовим обігом та основні напрямки його подальшого здійснення;

охарактеризувати поняття «гроші» та виокремити їх правові ознаки;

обґрунтувати грошовий обіг як категорію фінансового права;

визначити місце грошового обігу в системі фінансового права;

визначити правовий статус Національного банку України як суб'єкта реалізації грошово-кредитної політики;

визначити організаційно-правову форму Національного банку України як суб'єкта фінансово-правового регулювання грошового обігу;

визначити та охарактеризувати повноваження Національного банку України у сфері регулювання грошового обігу;

розробити пропозиції щодо удосконалення чинного законодавства стосовно повноважень Національного банку України у сфері регулювання грошового обігу.

Об'єктом дослідження є правовий статус Національного банку України.

Предметом дослідження є Національний банк України як суб'єкт фінансово-правового регулювання грошового обігу в Україні.

Методи дослідження. Методологічною основою роботи є сукупність підходів та методів наукового пізнання. Для досягнення мети дослідження в роботі використовувалися філософські, загальнонаукові та спеціально наукові методи. Системний підхід став основою методологічної конструкції всієї дисертаційної роботи. Основним методом дослідження в роботі є діалектичний метод, що становить основу методів наукового пізнання, яких використано під час дослідження. Цей метод дозволив дослідити поняття грошей та грошового обігу, визначити грошовий обіг як категорію фінансового права, правові основи регулювання Національним банком України грошового обігу (п. 1.2, р. 2, р. 3). Застосування методу системно-функціонального аналізу дозволило розглянути повноваження центрального банку щодо управління грошовим обігом (п.п. 2.1, 2.3). Логіко-семантичний метод сприяв установленню ряду значень категоріального апарату, що використовуються у праві грошового обігу, зокрема до них належать «гроші» та «грошовий обіг». Зазначений метод дозволив здійснити аналіз повноважень центрального банку у сфері регулювання грошовим обігом, а також проблем нормативно-правового характеру, що пов'язані з виконанням указаних функцій (п.п. 2.2, 2.3). За допомогою історико-правового методу досліджено стан регулювання грошового обігу (п. 1.1). У межах зазначеного методологічного підходу використано також формально-логічний метод, який застосовувався для тлумачення правових норм, за допомогою яких здійснюється правове регулювання грошового обігу (п.п. 1.2, 1.3, 2.2, 2.3). При дослідженні вітчизняного та зарубіжного законодавства використовувався порівняльно-правовий метод (р. 2). Методи узагальнення, прогнозування застосовано в процесі формулювання висновків до розділів і загальних висновків.

Теоретичну базу дослідження становлять наукові праці з теорії держави та права, конституційного, адміністративного і фінансового права.

В основу теоретичної бази дослідження покладено наукові праці таких вітчизняних та зарубіжних вчених, як: Є.О. Алісов, С.С. Алексєєв, М.М. Агарков, В.В. Бєсчєревних, Я.О. Бєрназюк, А.М. Васильєв, В.П. Василєць, О.Ю. Вікулін, І.В. Вєтрова, Л.К. Воронова, Я.А. Гєйвандов, В.П. Гєтьман, Д.О. Гєтьманцев, О.Ю. Грачова, Е.С. Дмитренко, Ф.Т. Діланян, С.Б. Єгоричєва, Н.М. Крєстовська, Ю.О. Крохіна, В.Л. Кротюк, М.П. Кучєряєнко, Т.А. Латковська, В.І. Мішенко, А.О. Монаєнко, А.А. Нєчай, Ю.М. Оборотов, О.М. Олєйник, О.П. Орлюк, Н.Ю. Пришва, Ю.А. Ровінський, Г.А. Тосунян, Л.А. Савченко, О.О. Ситнік, Р.М. Сухий, Л.К. Царьова, С.Д. Ципкін, Р.О. Халфіна Н.І. Хімичєва, В.Д. Чернадчук, Н.Я. Якимчук та ін.

Нормативною основою дослідження є Конституція України, Податковий кодекс України, Бюджетний кодекс України, Закони України «Про Національний банк України», «Про банки і банківську діяльність», «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні», Декрет Кабінету Міністрів України «Про систему валютного регулювання і валютного

контролю», інструкції та постанови Національного банку України та законодавство зарубіжних країн.

Емпіричну базу становлять статистичні дані, судові рішення.

Наукова новизна одержаних результатів. Дисертаційна робота є одним із перших у вітчизняній фінансово-правовій літературі монографічним дослідженням, що присвячено регулюванню Національним банком України грошового обігу за допомогою відповідних засобів та методів регулювання грошовим обігом в аспекті порядку здійснення готівкових, безготівкових та валютних розрахунків.

На основі здійсненого дослідження сформульовано ряд висновків та пропозицій, що характеризуються науковою новизною:

уперше:

запропоновано фінансово-правове визначення поняття «гроші» як емітовані центральним банком одиниці виміру вартості, що визнаються та регулюються державою як засіб платежу та приймаються, як засіб платежу, іншими ніж емітент особами, і є абсолютним та безумовним зобов'язанням;

обгрунтовано та охарактеризовано грошовий обіг як категорію фінансового права, під якою слід розуміти урегульований нормативно-правовими актами оборот емітованих одиниць виміру вартості, які визнаються як засоби платежу та приймаються як засоби платежу, іншими ніж емітент особами, і є абсолютним та безумовним зобов'язанням емітента та регулюються державою за допомогою відповідних монетарних інструментів;

удосконалено:

поняття «готівковий грошовий обіг» як врегульований нормативно-правовими актами оборот емітованих центральним банком одиниць виміру вартості, а також установлений порядок випуску, виготовлення та зберігання банкнот і монет, створення резервних фондів банкнот і монет, встановлення номіналів, систем захисту, платіжних ознак та дизайну банкнот і монет, встановлення порядку заміни, вилучення пошкоджених банкнот і монет, інкасації готівки; визначення порядку ведення касових операцій для банків, інших фінансових установ, підприємств і організацій;

поняття «безготівковий грошовий обіг» як врегульований нормативно-правовими актами порядок здійснення переказів емітованих одиниць виміру вартості шляхом використання відповідних платіжних інструментів відповідно до умов договору та вимог законодавства, відкриття, ведення та закриття рахунків, а також порядок емісії електронних грошей;

набули подальшого розвитку:

положення щодо систематизації законодавства у сфері грошового обігу та необхідності підвищення ролі закону в регулюванні цих відносин, у тому числі необхідності кодифікації банківського законодавства;

тези щодо необхідності розкриття та деталізації на законодавчому рівні змісту засобів та методів регулювання грошовим обігом;

сформульовано пропозиції щодо внесення змін та доповнень до Закону України «Національний банк України», Кодексу України про адміністративні правопорушення та Декрету Кабінету Міністрів України «Про систему валютного регулювання і валютного контролю».

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що зроблені в процесі дослідження висновки та сформульовані на їх основі пропозиції можуть бути використані у:

правотворчості – для удосконалення законодавства України у сфері грошового обігу, зокрема з метою внесення змін та доповнень до Закону України «Про Національний банк України», Кодексу України про адміністративні правопорушення, Декрету Кабінету Міністрів України «Про систему валютного регулювання і валютного контролю»;

науково-дослідницькій роботі – для подальшого дослідження правового регулювання Національним банком України грошового обігу;

навчальному процесі – під час підготовки навчальних лекцій, навчальних посібників із курсу «Фінансове право України» та «Банківське право»;

правозастосовній діяльності – для удосконалення повноважень Національного банку України як суб'єкта фінансово-правового регулювання грошового обігу.

Апробація результатів дослідження. Положення і висновки дисертаційного дослідження доповідалися й обговорювалися на засіданнях кафедри адміністративного і фінансового права Національного університету «Одеська юридична академія». Положення, висновки та пропозиції, що містяться в дисертації, доповідалися на: Міжнародній науково-практичній конференції «Принципи фінансового права» (м. Харків, 19–20 квітня 2012 р.), Міжнародній науковій конференції професорсько-викладацького складу «Правове життя сучасної України» (м. Одеса, 20–21 квітня 2012 р.), Міжнародній науковій конференції «Теоретичні та практичні проблеми забезпечення сталого розвитку державності та права» (м. Одеса, 30 листопада 2012 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Фінансове право у XXI: здобутки та перспективи» (м. Київ, 4–7 жовтня 2011 р.), Міжнародно-практичній конференції «Правове життя сучасної України» (м. Одеса, 16–17 травня 2013 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми публічного та приватного права» (м. Запоріжжя, 3 жовтня 2013 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Юридична наука України: історія, сучасність, майбутнє» (м. Донецьк, 18–19 жовтня 2013 р.), Науково-практичному круглому столі «Проблеми теорії фінансового права в сучасний період» (м. Київ, 13 листопада 2013 р.).

Основні результати теоретичного дослідження використовувалися при викладанні відповідних тем із курсу «Фінансове право України».

Публікації. Основні теоретичні положення і висновки дисертації містяться у 16 публікаціях, 8 із яких – у наукових фахових виданнях, що входять до затвердженого переліку.

Структура дисертації. Робота складається із вступу, трьох розділів, що включають дев'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації становить 216 сторінок, із них основного тексту 196 сторінок, список використаних джерел налічує 206 найменувань і розміщений на 20 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження, ступінь її наукової розробленості, зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, визначено мету, завдання, об'єкт і предмет дослідження, охарактеризовано його методологію та емпіричну базу, розкрито наукову новизну і практичне значення одержаних результатів, наведено їх апробацію, визначено особистий внесок здобувача, визначено структуру та обсяг роботи.

Розділ 1 «Грошовий обіг як об'єкт фінансово-правового регулювання» містить три розділи, яких присвячено аналізу стану наукових досліджень фінансово-правового регулювання грошового обігу, виокремленню та характеристиці правових ознак грошей; дослідженню та обґрунтуванню грошового обігу як категорії фінансового права, визначенню місця грошового обігу в системі фінансового права України.

У **підрозділі 1.1. «Стан наукових досліджень Національного банку України як суб'єкта фінансово-правового регулювання грошового обігу»** досліджено вітчизняну та зарубіжну правову думку щодо становлення та визначення статусу центрального банку як особливого суб'єкта регулювання сегменту відносин обігу грошей та виокремлено такі періоди: 1) радянський період, який характеризувався складним і суперечливим шляхом становлення наукової думки щодо визначення статусу Державного банку СРСР. Одними із перших дослідників радянського періоду є Н.Г. Скарженовський («Нариси банкового права», 1958), І.С. Гуревич («Нариси радянського банківського права», 1959), які уперше висунули ідею правового статусу Державного банку СРСР як емісійного органу держави, що займає центральне місце у прогнозуванні і регулюванні планової економіки, та центру короткострокового кредитування та розрахунків у народному господарстві. Класик фінансового права П.-М. Годме у роботі «Фінансове право» (1978 р.), Центральному банку відводив досить цікаву роль – помічника казначейства, що наділений особливим привілеєм – емісією грошей; 2) період незалежності України, що характеризується активним науковим пошуком нових моделей регулювання відносин грошового обігу та проблемам визначення статусу Національного банку України в системі органів державної влади. У цей період актуальними є питання щодо визначення статусу Національного банку України в системі органів державної влади, яким просвічено роботи: В.П. Гетьмана – «Національний

банку системі влади» (1997): підтримував автономний статус Національного банку України в системі органів державної влади, що і було відображено в діючому законодавстві; В.Л. Кротюка – «Правовий статус Національного банку України» (1999): піддав критиці законодавчо закріпленій статус особливого центрального органу державного управління за Національним банком України; О.А. Лукашева – «Правове регулювання грошової системи України» (2002): зазначав про універсальність законодавчого втілення ідеї незалежності правового статусу Національного банку України; Є.О. Алісова – «Теоретичні проблеми правового регулювання грошового обігу в Україні» (2004): особливу увагу приділяв емісійній монополії Національного банку України та її становленню на теренах України; В.І. Міщенко та В.Л. Кротюка – «Центральні банки: організаційно-правові засади» (2004): надано характеристику та порівняльно-правовий аналіз застосування засобів та методів регулювання відносин у сфері грошового обігу; І.В. Ветрової – «Правові основи реалізації грошово-кредитної політики Національного банку України» (2007): звернено увагу на дискусійні питання автономності центрального банку та досліджено систему правових методів і засобів (інструментів) здійснення грошово-кредитної політики, здійснено їх класифікацію; Т.А. Латковської – «Фінансово-правове регулювання організації та функціонування банківської системи в Україні та зарубіжних країнах: порівняльно-правовий аналіз» (2008): приділено увагу статусу центральних банків різних країн та здійснено їх порівняльний аналіз із законодавством України.

У підрозділі 1.2. «Грошовий обіг як категорія фінансового права» при дослідженні різних точок зору, висловлених в літературі такими авторами, як: Г.Ф. Шершеневич, Л.А. Лунц, І.А. Трахтенберг, Ф.Т. Діланян, А.Ю. Грібов, Л.К. Царьова, О.О. Ситнік, В.П. Василець, А.А. Жданова, визнано недостатньою в літературі та законодавстві юридизацію поняття «гроші». Запропоновано закріплення таких загальноправових ознак грошей: 1) є одиницею виміру вартості, що полягає у визнанні еквіваленту цінності об'єкта оцінки; 2) є зобов'язанням, що характеризується ознакою абсолютності [юридичний зміст правовідношення оформлений через суб'єктивне право суб'єкта (емітента) на випуск грошей, що кореспондується з обов'язком необмеженого кола суб'єктів приймати та здійснювати розрахунки саме в банкнотах і монетах] та безумовності (виникнення зобов'язання відбувається без попереднього узгодження умов сторонами, а його виконання полягає не в передачі відповідної частини активів, яких визначено як засоби забезпечення зобов'язання, а шляхом використання інструментів реалізації грошово-кредитної політики); 3) юридична оформленість, що полягає у визнанні та правовому регулюванні державою процесів обігу грошей шляхом використання відповідних монетарних інструментів. Оскільки грошовий обіг є поняттям, похідним від поняття «гроші», доведено необхідність визнання грошового обігу як категорії фінансового права, зокрема, під грошовим обігом, як

категорією фінансового права (системоутворюючою логічною надбудовою, за допомогою якої відбувається пізнання про сутність певного фінансово-правового явища), слід розуміти урегульований нормативно-правовими актами оборот емітованих одиниць виміру вартості, які визнаються як засоби платежу та приймаються як засоби платежу іншими ніж емітент особами, і є абсолютним та безумовним зобов'язанням емітента, та регулюються державою за допомогою відповідних монетарних інструментів.

Визначено, що грошовий обіг, як категорія фінансового права являє собою цілісну систему специфічних знань, закономірностей розвитку цих знань про суспільні явища, що відображають найбільш суттєві властивості та зв'язки між цими правовими явищами, виходячи з таких міркувань. По-перше, з точки зору повноважень Національного банку України, однією із функцій якого є правове регулювання грошового обігу, значення якого в законодавстві не розкривається, а в юридичній літературі лише здійснено його юридизацію з економічної літератури без урахування юридичних особливостей указанного суспільного явища. По-друге, охоплює цілу низку специфічних явищ, які становлять відносини у сфері регулювання готівкового, безготівкового та валютного грошового обігу. Саме ж суспільне явище грошового обігу характеризується постійною динамічністю, що потребує своєчасного доктринального перегляду наукових правових поглядів та вчасного внесення змін до діючих нормативно-правових актів. По-третє, існування низки нормативно-правових актів, що регулюють певну сукупність суспільних відносин у сфері грошового обігу, дозволяє говорити про певну відокремленість указанного елемента в системі норм фінансового права.

У підрозділі 1.3. *«Грошовий обіг у системі фінансового права України»* досліджено питання, присвячене визначенню місця грошового обігу в системі фінансового права. Встановлено, що в літературі із цього приводу висловлено дві точки зору: 1) грошовий обіг є інститутом (іноді складним інститутом) фінансового права, прихильниками якого є О.Є. Алісов, О.А. Лукашев, Ф.Т. Діланян; 2) грошовий обіг є підгалуззю фінансового права, прихильниками якої є лише О.О. Ситнік та В.П. Василюк.

Звернено увагу на ту обставину, що правові норми, що регулюють порядок обігу одиниць виміру вартості, формально не можна віднести до предмета регулювання діяльності із формування, розподілу й використання централізованих і децентралізованих фондів грошових коштів, що становить предмет фінансового права. Однак при цьому, процес формування, розподілу й використання фондів грошових коштів був би неможливим без емісії національної валюти, без регламентації порядку здійснення готівкових, безготівкових та валютних розрахунків. Норми, що регулюють порядок обігу грошей, іншими словами сприяють формуванню, розподілу й використанню указаних фондів грошових коштів.

До спеціальних ознак, що характеризують особливості цих відносин належать: 1) відокремленість групи однорідних відносин, що пов'язані з порядком переміщення емітованих Національним банком України одиниць виміру вартості, що охоплює майже усі сфери суспільного життя як публічного, так і приватного; 2) наявність як правовідносин, що мають владно-майновий і дискретивний характер, так і правовідносин між приватними особами; 3) регламентованість порядку переміщення емітованих одиниць вартості відокремленою групою правових норм, у тому числі нормами, виданими Національним банком України; 4) застосування, окрім правових засобів впливу Національного банку України, економічних засобів регулювання обсягу грошової маси (процентна політика, рефінансування комерційних банків, нормативи обов'язкових резервів тощо); 5) наявність особливого суб'єктного складу правовідносин, оскільки однією із сторін завжди буде Національний банк України. Ці особливості дають підстави віднести цю групу правових норм до підгалузі фінансового права, що охоплює інститути емісійного права, готівкових, безготівкових, валютних розрахунків.

Розділ 2 «Статусно-організаційна характеристика Національного банку України як суб'єкта фінансово-правового регулювання грошового обігу» містить три підрозділи, яких присвячено повноваженням Національного банку України як суб'єкта регулювання грошового обігу, правовому статусу Національного банку України як суб'єкта реалізації грошово-кредитної політики та організаційно-правовій формі Національного банку України.

У підрозділі 2.1. «Національний банк України як суб'єкт регулювання грошовим обігом» досліджено економічні засоби та методи правового регулювання грошового обігу в Україні, до яких, зокрема, належать: 1) визначення та регулювання норм обов'язкових резервів для банків; 2) процентна політика; 3) рефінансування комерційних банків; 4) правління золотовалютними резервами; 5) операції із цінними паперами (крім цінних паперів, що підтверджують корпоративні права), у тому числі з казначейськими зобов'язаннями, на відкритому ринку; 6) регулювання імпорту та експорту капіталу; 7) запровадження на строк до шести місяців вимоги щодо обов'язкового продажу частини надходжень в іноземній валюті; 8) зміна строків розрахунків за операціями з експорту та імпорту товарів; 9) емісія власних боргових зобов'язань та операції з ними. Обґрунтовано необхідність розкриття змісту вказаних монетарних інструментів на законодавчому рівні, зокрема, запропоновано визначити норми обов'язкового резерву як монетарний інструмент, що полягає у строковому, поворотному, та у випадках визначених законодавством, платному розміщенні на рахунках Національного банку України залучених банками із поточних та/або депозитних рахунків грошових коштів юридичних та фізичних осіб у національній та в іноземній валюті (у тому числі у банківських металах), або таких, що відображені в балансі банку

на інших рахунках бухгалтерського обліку. Додатково обгрунтовано необхідність застосування єдиної термінології, насамперед, у Законі та актах Національного банку України (у Законі – «норми» обов'язкових резервів, а в актах Національного банку України – «нормативи»). Аргументовано необхідність установлення на законодавчому рівні максимального розміру норм обов'язкових резервів, що обмежить можливість зловживань при здійсненні грошово-кредитної політики з боку Національного банку України.

У підрозділі 2.2. «Правовий статус Національного банку України як суб'єкта реалізації грошово-кредитної політики» основну увагу приділено місцю Національного банку України в системі органів державної влади. Акцентовано увагу на тому, що з приводу визначення місця Національного банку України в системі органів державної влади є три підходи. Прихильники першого підходу (Г.А. Тосунян, О.Ю. Вікулін, А.М. Екмалян) вважають, що центральні банки є незалежними органами державної влади, не входять до жодної із трьох гілок влади – законодавчої, виконавчої та судової, і, як наслідок, пропонують створення четвертої гілки влади – «грошової влади». Прихильники другого підходу (В.Л. Кротюк, Д.О. Гетманцев) пропонують відносити Національний банк України до виконавчої гілки влади країни, аргументуючи тим, що на нього покладається виконання тих же функцій, які за своєю правовою природою ніяк не відрізняються від функцій інших центральних органів виконавчої влади. Прихильники третього підходу (В.П. Гетьман, О.А. Лукашев, О.П. Орлюк, О.А. Костюченко та ін.) вважають, що Національний банк має автономний статус у системі органів державної влади, як особливий центральний орган державного управління.

Установлено, що особливість статусу центрального банку полягає у поєднанні у собі рис банківської установи та органу державного управління, що й забезпечує необхідність закріплення автономного статусу в системі органів державної влади. Національний банк є центральним банком, тобто центром банківської системи, покликаним забезпечувати компроміс приватних інтересів комерційних банків та їх клієнтів і суспільства. Ці повноваження особливо чітко реалізуються при здійсненні банківського адміністративного та індикативного регулювання. Банківська ж природа центрального банку, як господарюючого суб'єкта, потребує відповідної політичної та субординаційної незалежності від інших органів державної влади. Незважаючи на наявність повноважень у сфері державного регулювання і контролю, центральний банк є економічно незалежним суб'єктом від держави, наділеним повноваженнями щодо емісії грошей та організації їх обігу. Системний аналіз чинного законодавства щодо віднесення Національного банку до органів виконавчої влади дає можливість зробити висновок про залежність Національного банку України від Кабінету Міністрів України, як вищого органу в системі органів виконавчої влади (ст. 1 Закону України «Про Кабінет Міністрів

Україні»). Частиною 2 ст. 1 указанного Закону встановлено, що Кабінет Міністрів України здійснює виконавчу владу безпосередньо та через міністерства, інші центральні органи виконавчої влади, Раду міністрів Автономної Республіки Крим та місцеві державні адміністрації, спрямовує та координує роботу цих органів. При цьому за ознаками центральний банк не можна віднести ані до міністерства, ані до інших центральних органів виконавчої влади.

У підрозділі 2.3. «*Організаційно-правова форма Національного банку України як суб'єкта фінансово-правового регулювання грошового обігу*» досліджено необхідність визначення організаційно-правової форми Національного банку України, яка є не вирішеним питанням сучасного фінансового законодавства України. Дискусійність поставленого питання пов'язана з тим, що центральні банки держав завжди мали подвійну правову природу, з одного боку, були банком банків, а з іншого – органом державного управління.

Ця прогалина у чинному законодавстві у практичній площині може негативно впливати на регулювання відносин у сфері грошового обігу, у тому числі відносин у сфері емісії на функціонування всієї грошово-кредитної системи держави, оскільки ускладнює взаємовідносини з органами державної влади та іншими комерційними банками. З'ясовано, що можливим виходом із цієї прогалини в законодавстві є: 1) створення нової організаційно-правової форми юридичної особи публічного права для Національного банку України; 2) застосування діючої організаційно-правової форми і наділенням Національного банку України існуючою організаційно-правовою формою.

З'ясовано, що створення нових організаційно-правових форм юридичних осіб публічного права, у тому числі для Національного банку України, є необґрунтованим. Запропоновано за Національним банком України закріпити таку організаційно-правову форму юридичної особи, як установа, оскільки засновником центрального банку є держава, якій належать майно і статутний капітал, і мета діяльності банку полягає у забезпеченні стабільності національної валюти України.

Розділ 3 «Повноваження Національного банку України як суб'єкта регулювання грошового обігу в Україні» містить три підрозділи, яких присвячено повноваженням Національного банку України як суб'єкта регулювання готівкового, безготівкового та валютного грошового обігу.

У підрозділі 3.1. «*Повноваження Національного банку України як суб'єкта регулювання готівкового обігу*» досліджено предмет правового регулювання інституту права готівкового грошового обігу, особливе місце в регулюванні якого належить Національному банку України. Встановлено, що до предмета цього інституту належить низка відносин, що охоплює сферу: виготовлення та зберігання банкнот і монет; створення резервних фондів банкнот і монет; встановлення номіналів, систем захисту, платіжних ознак та дизайну грошових знаків; встановлення порядку

заміни пошкоджених банкнот і монет; встановлення правил випуску в обіг, зберігання, перевезення, вилучення та інкасації готівки; визначення вимог стосовно технічного стану й організації охорони приміщень банківських установ; визначення порядку ведення касових операцій для банків, інших фінансових установ, підприємств і організацій.

Особливу увагу при регулюванні готівкового грошового обігу приділено лімітуванню готівкових касових операцій. Граничну суму готівкового розрахунку одного підприємства (підприємця) з іншим підприємством (підприємцем) протягом одного дня за одним або кількома платіжними документами встановлено Постановою Правління Національного банку України від 06.06.2013 р. № 210. Доведено необхідність викладення вказаної постанови Правління Національного банку України в новій редакції, згідно з якою абз. 2 п. 1 Постанови: «Установити граничну суму розрахунків готівкою: фізичної особи з підприємством (підприємцем) або підприємства (підприємця) з фізичною особою протягом одного дня за товари (роботи, послуги) у розмірі 150000 (ста п'ятдесят тисяч) гривень».

Додатково обґрунтовано необхідність у ст. 163-15 Кодексу України про адміністративні правопорушення адміністративну відповідальність за порушення порядку проведення готівкових розрахунків за товари (послуги), у тому числі підвищення граничних сум розрахунків готівкою, передбачити суб'єкта відповідальності – фізичну особу.

У підрозділі 3.2. «Повноваження Національного банку України як суб'єкта регулювання безготівкового обігу» присвячено порядку регулювання Національним банком України здійснення безготівкових розрахунків. Звернено увагу на недопустимість дуалізму правового регулювання безготівкових розрахунків як нормами фінансового права, так і нормами цивільного права. Під інститутом безготівкового грошового обігу визначено сукупність правових норм, що регламентують порядок здійснення переказів емітованих одиниць виміру вартості, шляхом використання відповідних платіжних інструментів відповідно до умов договору та вимог законодавства, відкриття, ведення та закриття рахунків, а також порядок емісії електронних грошей.

Основною політикою, що здійснюється центральними банками розвинутих країн у сфері безготівкових розрахунків, є політика, спрямована на зростання питомої ваги безготівкових розрахунків та зручності їх використання. Акцентовано увагу на недопустимості застосування різної термінології у чинному законодавстві: «форми безготівкових розрахунків», «види безготівкових розрахунків». Під поняттям «безготівкові розрахунки» визначено порядок перерахування певної суми коштів з рахунків платників на рахунки отримувачів коштів, а також перерахування банками за дорученням підприємств та фізичних осіб коштів, унесених ними готівкою в касу банку, на рахунки отримувачів коштів. Ці розрахунки проводяться банком на підставі розрахункових документів на паперових носіях чи в електронному вигляді. Встановлено, що чинним законодавством

передбачено такі види платіжних інструментів: меморіальний ордер; платіжне доручення; платіжна вимога-доручення; платіжна вимога; розрахунковий чек; акредитив; інкасо. При цьому право вибору того чи іншого виду безготівкових розрахунків належить сторонам договору.

У *підрозділі 3.3. «Повноваження Національного банку України як суб'єкта валютного регулювання»* досліджено компетенцію Національного банку України у сфері валютного обігу, до якого належать: 1) видання нормативно-правових актів щодо ведення валютних операцій; 2) видача та відкликання ліцензій, здійснення контролю, у тому числі шляхом здійснення планових і позапланових перевірок, за діяльністю банків, юридичних та фізичних осіб (резидентів та нерезидентів), які отримали ліцензію Національного банку на здійснення валютних операцій, у частині дотримання ними валютного законодавства; 3) встановлення лімітів відкритої валютної позиції для банків та інших установ, що купують та продають іноземну валюту; 4) встановлення порядку проведення обов'язкового продажу та розміру надходжень в іноземній валюті, що підлягають обов'язковому продажу; 5) зміна строків розрахунків за операціями з експорту та імпорту товарів; 6) застосовування мір відповідальності до банків, юридичних та фізичних осіб (резидентів та нерезидентів) за порушення правил валютного регулювання і валютного контролю. Встановлено, що особливе місце у системі валютного регулювання належить ліцензуванню при здійсненні валютних операцій (індивідуальні та генеральні ліцензії). Обґрунтовано неможливість скасування індивідуального ліцензування, оскільки лібералізація валютної політики призведе до погіршення стабільності національної валюти України. Визнано за необхідне змінити норму пп. «в» п. 4 ст. 5 Декрету Кабінету Міністрів України «Про систему валютного регулювання і валютного контролю в Україні» і встановити терміни і суму коштів щодо надання та одержання кредитів в іноземній валюті відповідно у розмірі еквіваленту 150 000 гривень і на строк кредитування – понад 5 років для отримання індивідуальної ліцензії.

ВИСНОВКИ

У *Висновках* наведено теоретичне узагальнення й нове вирішення наукових проблем, пов'язаних із фінансово-правовим регулюванням грошового обігу. На основі аналізу наукових джерел, чинного законодавства України та практики його застосування сформульовано ряд теоретичних висновків, запропоновано практичні рекомендації, спрямовані на удосконалення правового регулювання у цій сфері. Найважливішими є такі:

1. Під грошима слід розуміти одиниці виміру вартості, емітовані центральним банком, що визнаються та регулюються державою як засіб

платежу та приймаються як засіб платежу іншими ніж емітент особами, і є абсолютним та безумовним зобов'язанням. Загальноправовими ознаками грошей є те, що вони: 1) є одиницею виміру вартості, яка полягає у визнанні еквіваленту цінності об'єкта оцінки; 2) є зобов'язанням, що характеризується ознакою абсолютності [юридичний зміст правовідношення, оформлений через суб'єктивне право суб'єкта (емітента) на випуск грошей, що кореспондується з обов'язком необмеженого кола суб'єктів приймати та здійснювати розрахунки саме в банкнотах і монетах] та безумовності (виникнення зобов'язання відбувається без попереднього узгодження умов сторонами, а його виконання полягає не в передачі відповідної частини активів, що визначені як засоби забезпечення зобов'язання, а шляхом використання інструментів реалізації грошово-кредитної політики); 3) характеризуються юридичною оформленістю, яка полягає у визнанні та правовому регулюванні державою процесів обігу грошей шляхом використання відповідних монетарних інструментів.

2. Під грошовим обігом, як категорією фінансового права, слід розуміти врегульований нормативно-правовими актами оборот емітованих одиниць виміру вартості, які визнаються як засоби платежу та приймаються як засоби платежу іншими ніж емітент особами, і є абсолютним та безумовним зобов'язанням емітента, та регулюється державою за допомогою відповідних монетарних інструментів. Грошовий обіг, як категорія фінансового права, є найбільш глибокою за змістом та об'ємом поняттям про цілісну систему специфічних знань, закономірностей розвитку цих знань про суспільні явища, що відображають найбільш суттєві властивості та зв'язки.

3. Правові норми, що регулюють порядок обігу одиниць виміру вартості, формально не можна віднести до предмета регулювання діяльності із формування, розподілу та використання централізованих і децентралізованих фондів грошових коштів, що становить предмет фінансового права. Однак, процес формування, розподілу й використання фондів грошових коштів був би неможливим без емісії національної валюти, без регламентації порядку здійснення готівкових, безготівкових та валютних розрахунків. Норми, що регулюють порядок обігу грошей, інакше кажучи, сприяють формуванню, розподілу й використанню указаних фондів грошових коштів. До спеціальних ознак, що характеризують особливості указаних відносин, належать: 1) відокремленість групи однорідних відносин, що пов'язані з порядком переміщення емітованих Національним банком України одиниць виміру вартості, що охоплює майже усі сфери суспільного життя як публічного, так і приватного; 2) хоча правовідносини мають владно-майновий і дискретивний характер, однак також охоплюють і правовідносини між приватними особами; 3) порядок переміщення емітованих одиниць вартості регламентується відокремленою групою правових норм, у тому числі, що видані спеціально уповноваженим центральним органом державного управління — Національним банком

України; 4) як правових надбудов, які виконують опорну методологічну роль, виконують такі правові категорії як «гроші», «грошовий обіг»; 5) окрім правових засобів впливу Національного банку України, застосовуються економічні засоби регулювання обсягу грошової маси (процентна політика, рефінансування комерційних банків, нормативи обов'язкових резервів тощо); 6) має місце особливий суб'єктний склад указаної групи правовідносин, оскільки однією із сторін завжди буде Національний банк України. Зазначені особливості дають підстави віднести вказану групу правових норм до підгалузі фінансового права, що охоплює інститути емісійного права, готівкових, безготівкових, валютних розрахунків.

4. Місце Національного банку України в системі органів державної влади, як «автономного» органу, відповідає сучасним економічним та правовим реаліям. Національний банк України, будучи центром банківської системи, покликаний забезпечувати компроміс приватних інтересів комерційних банків, їх клієнтів та суспільства, який реалізовано при здійсненні повноважень банківського адміністративного та індикативного регулювання. Банківська природа центрального банку, як господарюючого суб'єкта, потребує відповідної політичної та субординаційної незалежності від інших органів державної влади.

5. У зв'язку з тим, що Законом України «Про Національний банк України» не визначено організаційно-правову форму Національного банку України, запропоновано доповнити ч. 7 ст. 4 цього Закону такого змісту: «Національний банк України є установою, створеною з метою забезпечення виконання функцій, що визначені цим Законом».

6. Під готівковим грошовим обігом слід розуміти врегульований нормативно-правовими актами оборот емітованих центральним банком одиниць виміру вартості, а також установлений порядок випуску, виготовлення та зберігання банкнот і монет, створення резервних фондів банкнот і монет, встановлення номіналів, систем захисту, платіжних ознак та дизайну банкнот і монет, встановлення порядку заміни, вилучення пошкоджених банкнот і монет, інкасації готівки; визначення порядку ведення касових операцій для банків, інших фінансових установ, підприємств і організацій. Першооснову готівкового грошового обігу становить емісія національної валюти України – гривні. Особливу увагу при регулюванні готівкового грошового обігу приділено методу лімітування готівкових касових операцій. Запропоновано викласти абз. 2 п. 1 постанови Правління Національного банку України від 06.06.2013 р. № 210 «Про встановлення граничної суми розрахунків готівкою» у новій редакції, згідно з якою: «Установити граничну суму розрахунків готівкою: фізичної особи з підприємством (підприємцем) або підприємства (підприємця) з фізичною особою протягом одного дня за товари (роботи, послуги) у розмірі 150000 (ста п'ятдесяти тисяч) гривень». У зв'язку із введенням лімітів розрахунків між фізичними особами ч. 1 ст. 163-15 Кодексу України про адміністративні правопорушення запропоновано викласти в такій редакції: «Порушення

порядку проведення готівкових розрахунків за товари (послуги), у тому числі перевищення граничних сум розрахунків готівкою, недотримання установлених законодавством вимог щодо забезпечення можливості розрахунків за товари (послуги) з використанням електронних платіжних засобів – тягне за собою накладення штрафу на фізичну особу, фізичну особу – підприємця, посадових осіб юридичної особи від ста до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян».

7. Під безготівковим грошовим обігом слід розуміти урегульований нормативно-правовими актами порядок здійснення переказів емітованих одиниць виміру вартості шляхом використання відповідних платіжних інструментів відповідно до умов договору та вимог законодавства, відкриття, ведення та закриття рахунків, а також порядок емісії електронних грошей. Звернено увагу на недопустимість дуалізму правового регулювання безготівкових розрахунків як нормами фінансового права, так і нормами цивільного права.

8. Валютне регулювання є особливим інститутом права грошового обігу, що передбачає встановлення правового режиму здійснення валютних операцій, валютних обмежень, валютних інтервенцій, наявність публічного валютного контролю та відповідальності за порушення валютного законодавства, а також прав та обов'язків осіб, які беруть участь у цьому процесі. Ці відносини є складними і регулюються не тільки нормами фінансового, але й конституційного, адміністративного, митного, цивільного та кримінального права. Особливим суб'єктом валютного регулювання, є Національний банк України. Особливе місце валютного регулювання є ліцензування при здійсненні валютних операцій (індивідуальні та генеральні ліцензії). Обгрунтовано неможливість скасування індивідуального ліцензування, оскільки лібералізація валютної політики призведе до погіршення стабільності національної валюти України. Запропоновано пп. «в» п. 4 ст. 5 цього Декрету Кабінету Міністрів України «Про систему валютного регулювання і валютного контролю в Україні» встановити терміни та розмір коштів щодо надання та одержання кредитів в іноземній валюті. У зв'язку із цим Декрет Кабінету Міністрів України «Про систему валютного регулювання і валютного контролю в Україні» від 19.02.1993 р. викласти у такій редакції: «Індивідуальні ліцензії видаються резидентам і нерезидентам на здійснення разової валютної операції на період, строк кредитування яких перевищує понад п'ять років та розмір, який є необхідним для здійснення такої операції. Індивідуальні ліцензії потребують такі операції: надання й одержання резидентами кредитів в іноземній валюті, строк кредитування яких становить понад п'ять років та сума яких на дату здійснення операції перевищує еквівалент 150 000 тисяч гривень».

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Лещенко О.В. Поняття та правові ознаки грошей / О.В. Лещенко // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. праць. – Вип. 62 / редкол. : С.В. Ківалов (голов. ред.) та ін.; відп. за вип. В.М. Дрьомін. – О. : Юрид. л-ра, 2011. – С. 190–198.
2. Лещенко О.В. Огляд підходів до розуміння категорії грошовий обіг / О.В. Лещенко // Наше право. – № 4. – Ч. 3. – 2011. – С. 131–135.
3. Лещенко О.В. Грошовий обіг як категорія фінансового права / О.В. Лещенко // Наше право. – № 1. – Ч. 2. – 2012. – С. 182–188.
4. Лещенко О.В. Становлення та розвиток нормативно-правового регулювання грошового обігу в період від Київської Русі до часів Петра I / О.В. Лещенко // Європейські перспективи. – № 3. – Ч. 3. – 2012. – С. 154–160.
5. Лещенко О.В. Становлення Центрального банку на території України та нормативно-правове регулювання грошового обігу на території України в період правління від Петра III до сучасних днів / О.В. Лещенко // Наше право. – № 3. – Ч. 3. – 2012. – С. 156–162.
6. Лещенко О.В. Право грошового обігу, як підгалузь фінансового права / О.В. Лещенко // Держава та регіони. – № 4 (38). – С. 91–96.
7. Лещенко А.В. Еще раз к вопросу о правовом режиме денег / А.В. Лещенко // Закон и Жизнь. – № 10/3. – 2013. – С. 151–154.
8. Лещенко О.В. Організаційно-правова форма Національного банку України / О.В. Лещенко // Право та державне управління. – № 4 (13). – 2013. – С. 58–62.
9. Лещенко О.В. Сучасні погляди на поняття грошей / О.В. Лещенко // Фінансове право у XXI: здобутки та перспективи : зб. наук. праць за матеріалами Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 4–7 жовтня 2011 р.). – К. : АЛЕРТА, 2011. – С. 155–158.
10. Лещенко О.В. Методологічні аспекти правового регулювання грошового обігу / О.В. Лещенко // Принципы фінансового права : матеріали міжд. науч.-практ. конф. (г. Харків, 19–20 апреля 2012 г.). – Х. : Право, 2012. – С. 143–145.
11. Лещенко О.В. Правова категорія грошового обігу (методологічні аспекти) / О.В. Лещенко // Правове життя України // Правове життя сучасної України : матеріали міжнар. наук. конф. професор.-виклад. складу (м. Одеса, 20–21 квітня 2012 р.). – Т. 2 / відп. за вип. проф. В.М. Дрьомін. – О. : Фенікс, 2012. – С. 91–93.
12. Лещенко О.В. Місце грошового обігу в системі фінансового права / О.В. Лещенко // Теоретичні та практичні проблеми забезпечення сталого розвитку державності та права: матеріали Міжнар. наук. конф. (м. Одеса, 30 листопада 2012 р.). – Т. 2 / відп. за вип. проф. В. М. Дрьомін;

Націон. ун-т «Одеська юридична академія». – О. : Фенікс, 2012 – С. 86–88.

13. Лещенко О.В. Щодо організаційно-правової форми Національного банку України / О.В. Лещенко // Правове життя сучасної України : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 16–17 травня 2013 р.). – Т. 2 / відп. за вип. проф. В.М. Дрьомін. – О. : Фенікс. – 2013. – С. 108–109.

14. Лещенко О.В. Статус Національного банку України як суб'єкта реалізації грошово-кредитної політики / О.В. Лещенко // Юридична наука України: історія, сучасність, майбутнє : Міжнародна наук.-практ. конф. (м. Донецьк, 18–19 жовтня 2013 р.). – Д. : Східноукраїнська науково-юридична організація. – 2013. – С. 64–67.

15. Лещенко О.В. Генезис становлення готівкових грошей на території України / О.В. Лещенко // Актуальні проблеми публічного та приватного права : тези доп. IV Міжнародної науково-практичної конф. (м. Запоріжжя, 25 жовтня 2013 р.) / за ред. В.М. Огаренка, А.О. Монаєнка та ін. – Запоріжжя : КПУ. – 2013. – С. 185–187.

16. Лещенко О.В. Деякі питання лімітування готівкових розрахунків / О.В. Лещенко // Проблеми теорії фінансового права в сучасний період : матеріали наук.-практ. круглого столу / Київський національний університет ім. Тараса Шевченка (м. Запоріжжя, 13 листопада 2013 р.). – Запоріжжя : КПУ, 2013. – 70–71 с.

АНОТАЦІЯ

Лещенко О.В. Національний банк України як суб'єкт фінансово-правового регулювання грошового обігу в Україні. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право. – Національний університет «Одеська юридична академія», Одеса, 2014.

Дисертація є науковим дослідженням фінансово-правового регулювання Національним банком України грошового обігу.

Проаналізовано стан наукових досліджень фінансово-правового регулювання грошового обігу. Виокремлено та охарактеризовано правові ознаки грошей. Досліджено та обґрунтовано грошовий обіг як категорію фінансового права. Визначено місце грошового обігу як підгалузі в системі фінансового права України. Досліджено та охарактеризовано засоби та методи регулювання грошового обігу. Доведено необхідність закріплення організаційно-правової форми Національного банку України як установи. Проаналізовано повноваження Національного банку України у сфері регулювання готівковим, безготівковим та валютним обігом. Запропоновано зміни до Закону України «Про Національний банк України», Цивільного

кодексу України, Постанови Правління Національного банку України від 06.06.2013 р. № 210 «Про встановлення граничної суми розрахунків готівкою», Кодексу України про адміністративні правопорушення, Декрету Кабінету Міністрів України «Про систему валютного регулювання і валютного контролю в Україні».

Ключові слова: гроші, грошовий обіг, готівковий грошовий обіг, безготівковий грошовий обіг, валютний обіг.

АННОТАЦІЯ

Леценко А.В. Национальный банк Украины как субъект финансово-правового регулирования денежного обращения в Украине. – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.07 – административное право и процесс, финансовое право, информационное право. – Национальный университет «Одесская юридическая академия», Одесса, 2014.

Диссертация является научным исследованием финансово-правового регулирования Национальным банком Украины денежного обращения.

Проанализировано состояние научных исследований финансово-правового регулирования денежного обращения. Выделены и охарактеризованы правовые признаки денег, к которым отнесены: 1) единица измерения стоимости, которая состоит в определении эквивалента ценности объекта оценки; 2) обязательство, характеризуемое признаком абсолютности [юридическое содержание правоотношения оформлено через субъективное право субъекта (эмитента) на выпуск денег, корреспондируемое с обязанностью неограниченного круга субъектов принимать и совершать расчеты непосредственно в банкнотах и монетах] и безусловности (обязательство возникает без предварительного согласования условий сторон, а его исполнение состоит не в передаче соответствующих частей активов, которые определены как средства обеспечения обязательства, а путем использования инструментов реализации денежно-кредитной политики); 3) юридическая оформленность, состоящая в признании и правовом регулировании государством процессов обращения денег путем использования соответствующих монетарных инструментов. Исследовано и обосновано денежное обращение как категория финансового права. Определено место денежного обращения в качестве подотрасли в системе финансового права Украины. Исследованы и охарактеризованы приемы и методы регулирования денежного обращения, к которым отнесены: 1) определение и регулирование норм обязательных резервов для коммерческих банков; 2) процентная политика; 3) рефинансирование коммерческих банков; 4) управление золотовалютными резервами; 5) операции с ценными бумагами (кроме ценных бумаг, подтверждающих

корпоративные права), в том числе с казначейскими обязательствами на открытом рынке; 6) регулирование импорта и экспорта капитала; 7) внедрение на срок до шести месяцев требований относительно обязательной продажи части поступлений в иностранной валюте; 8) изменение сроков расчетов по операциям с экспорта и импорта товаров; 9) эмиссия собственных долговых обязательств и операций с ними. Доказана необходимость закрепления организационно-правовой формы Национального банка Украины в виде учреждения. Проанализированы полномочия Национального банка Украины в сфере регулирования наличным, безналичным и валютным обращением. Предложены изменения в Закон Украины «О Национальном банке Украины», Постановление Правления Национального банка Украины от 06.06.2013 г. № 210 «Об установлении предельной суммы наличных расчетов», Кодекс Украины об административных правонарушениях, Декрет Кабинета Министров Украины «О системе валютного регулирования и валютного контроля»

Ключевые слова: деньги, денежное обращение, наличное денежное обращение, безналичное денежное обращение, валютное обращение.

SUMMARY

Leshchenko O.V. National Bank of Ukraine as the financial and legal regulation of money circulation in Ukraine. – Manuscript.

Thesis for the degree of the Candidate of Law Sciences. Specialty 12.00.07 – Administrative Law and Process; Financial Law; Informational Law. National University «Odessa academy of law», Odessa 2014.

The thesis is a scientific research financial and legal regulation of the National Bank of Ukraine monetary.

The state of scientific researches financial and monetary regulation. Distinguished and characterized the legal characteristics of money. Investigated and substantiated the circulation of money as a category of financial law. The place of circulation of money in the system as a sub-sector finance law of Ukraine. Explored and described the means and methods of regulating monetary circulation. The necessity of consolidating the legal form of the National Bank of Ukraine as an institution. Analyzed the powers of the National Bank of Ukraine in the regulation of cash, bank and currency circulation. The proposed amendments to the Law of Ukraine «National Bank of Ukraine», the Civil Code of Ukraine, by the National Bank of Ukraine of 06.06.2013, № 210 «On limiting the amount of cash payments» Code of Ukraine on Administrative Offences.

Keywords: money, currency of money, cash currency, non-cash currency, exchange currency.